

XUDOYBERDI TO'XTABOYEVNING SARIQ DEVNI MINIB ROMANIDAN OLINGAN REALIALARNING TAHLILI

Norqulova Sabrina

Jumayeva Latofat

Tal'tova Nazokat

Toshpo'latova Zarifa

Xurramova Durdona

Denov Tadbirkorlik va Pedagogika Universiteti talabalari

Anotatsiya: Ushbu maqola realia so'zlarini tarjima qilishda duch kelinadigan qiyinchiliklarni yengish uchun yanada chuqurroq ilmiy tafakkur va izlanishlar zarurligini ta'kidlaydi. Hamda til va madaniyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni yoritib beradi. Realia so'zlarining madaniy kontekstga qattiq bog'liqligini, shuningdek, ularning ko'pincha tilning o'ziga xos semantik tizimida aniq ekvivalenti bo'lmasligini ta'kidlaydi. Bu realia so'zlarini to'g'ri tarjima qilish uchun til tizimidan tashqari, madaniy kontekstni chuqur tushunishni talab qiladi. Bundan tashqari, realia so'zlarining ko'pincha idiomatic ma'nolarga ega bo'lishi, tarjima qilish jarayonida o'ziga xos xususiyatlarni saqlab qolishning qiyinligini keltirib chiqaradi. Shu jumladan izohli tarjima, tushuntirma tarjima va kultural ekvivalent tarjima kabi usullar muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: *Realia, Tarjima, Til va Madaniyat munosabati, Idiomatic Ma'no, Madaniy Ekvivalentlik.*

ANALYSIS OF THE REALITIES TAKEN FROM THE NOVEL OF RIDING THE YELLOW DEV by KHUDOYBERDI TOKHTABOYEV

Annotation: This article highlights the need for more scientific thinking and research to overcome the difficulties encountered in translating realia words. It also sheds light on the complex relationship between language and culture. Realia emphasizes that words are highly culturally context dependent, and that they often have no clear equivalent in a language's specific semantic system. It requires a deep understanding of the cultural context in addition to the language system to correctly translate the words of realia. In addition, the fact that realia words often have idiomatic meanings makes it difficult to preserve specific features in the translation process including interpretive translation, explanatory translation, and culturally equivalent translation methods are discussed.

Keywords: Realia, Translation, Language and Culture Relationship, Idiomatic Meaning, Cultural Equivalence.

“Realia – bu bir xalqning hayotiga (hayoti, madaniyati, ijtimoiy-tarixiy taraqqiyoti) xos bo‘lgan va boshqa xalqqa yot bo‘lgan, milliy va (yoki) tarixiy bo‘lgan ob’ektlarni nomlovchi so‘zlar (va iboralar) bo‘lib, ular qoida tariqasida tarjima qilinadi, boshqa tillarda aniq ma'nolar (ekvivalentlar) yo'qligi sabab umumiy asosda tarjima qilinishi mumkin emas, bu alohida yondashuvni talab qiladi. Bundan tashqari, leksik birliklar jamiyat taraqqiyotidagi barcha o'zgarishlarga tez javob beradi;

Ular orasida har doim neologizmlar, istorizmlar va arxaizmlar reallialarni ajratib ko'rsatishi mumkin. Har bir voqelik turi tarjima qilishda individual yondashuvni talab qiladi.

Ekstralingvistik voqelik ham tarjimada katta qiyinchilik tug'diradi, ya'ni. Madaniyatning ichki ko'rinishlari: odamlarning e'tiqodlari va qadriyatlarini. Muallif o'zining madaniy tarbiyasi bilan bog'liq holda matnda ongsiz ravishda fikr ifodalashning ma'lum shakllarini tanlashi mumkin. Masalan, ifoda vositalaridan tez-tez foydalanish, baland yoki past, aniq va to'g'ri gapirish odati.

G.D. Tomaxin realiyaga boshqacha ta'rif beradi: "Faqat ma'lum millat va elatlarga xos bo'lgan moddiy madaniyat ob'ektlarining nomlari, tarix faktlari, davlat institutlari, milliy va xalq qahramonlarining nomlari, mifologik mavjudotlar va boshqalar". Shunday qilib, "haqiqat" tushunchasi alohida ob'ektlar, tushunchalar, kundalik hayot hodisalari, madaniyati va ma'lum bir xalq yoki ma'lum bir mamlakat tarixini o'z ichiga oladi.

Milliy rang-barang lug'at ko'p qo'llanilgan badiiy asar tarjimasida tarjimon uslubiy neytral lug'atdan foydalangani uchun tarixiy lazzat amalda saqlanmaydi. Tarjima jarayonida yaqqol namoyon bo'ladigan madaniyatlararo assimetriyaning bunday hodisalari na tarjima nazariyasi, na qarama-qarshi tilshunoslik, na madaniyatshunoslik tomonidan hali yetarlicha chuqur o'rganilmagan.

Realia har qanday tilda mavjud bo'lib, ular aniq milliy qadriyat bilan ajralib turadi. Turli tillar va madaniyatlarni taqqoslashda G.D. Tomaxin bizga realiyadan foydalanishning quyidagi xususiyatlarini ajratib ko'rsatishga imkon beradi:

1. Faqat bir til jamoasiga xos bo'lgan realia boshqa tilda mavjud emas:

Misol: "Nonvoyxona": O'zbek tilida non pishiradigan joyni "nonvoyxona" deb atashadi. Boshqa tillarda bu joyni boshqa nomlar bilan atashadi.

2. Har ikkala til guruhida uchraydigan, lekin ulardan birida qo'shimcha ma'noga ega bo'lgan realia:

Misol: "Qaymoq" (Каймак)

Uzbek tilida: "Qaymoq" so'zi sutdan ajralib chiqadigan qaymoqni bildiradi.

Turkiy tillarda (Turkiya, Ozarbayjon, Qozog'iston): "Kaymak" so'zi ko'pincha shirin taom sifatida iste'mol qilinadigan qaymoqni bildiradi. Masalan, "Kaymaklı tatlı" (Qaymoqli shirinlik).

3. Turli jamiyatlarda o'xshash vazifalarni turli realiyalar bajaradi:

Misol: "Choyhana va Kofe Dükkanı": O'zbek madaniyatida "choyhana" ijtimoiy hayotning markazi hisoblanadi va u nafaqat choy ichish, balki suhbatlashish, o'yin o'ynash, va do'stlar bilan uchrashish uchun mo'ljallangan. Boshqa madaniyatlarda esa "kofe dükkanı" (coffee shop) bu vazifani bajaradi, u erda odamlar kofe ichishadi, suhbatlashadi yoki bir biri bilan uchrashadi.

4. Turli jamiyatlarda o'xshash voqeliklar o'z ma'no soylari bilan farqlanadi:

Misol: Amerikalik xalqlar uchun e'tiqodlaridagi "Kuku" chaqirig'i qizning turmushga chiqishdan oldin qancha yil qolganini bildirsalar ruslarda esa qancha yil umr ko'rishini taxmin qiladi.

Quyida **Xudoyberdi To'xtaboyevning SARIQ DEVNI MINIB** romanidan namuna sifatida O'zbek realiyalari va ularning tahlil keltirilgan:

1. **Puchuqqinam**¹ : Yosh qiz, mehr atamasi – 4-bet
2. **Tana**² : Turmush o'rtog'ining oilasi uchun ishlatiladigan atama, odatda qaynona-qaynotalarni nazarda tutadi - 4-bet
3. **O'ngarib**³ : “Yaxshilash” yoki “tiklanish” ma'nolarini bildiradi, boshqa tillarda keng tarqalgan emas - 4-bet.
4. **Labbay**⁴ : so'rov yoki qo'ng'iroqqa javob berish uchun ishlatiladi, "ha" ga o'xshash, lekin ko'proq hurmat va tayyorlik hissi bilan - 4-bet.
5. **Tayoq**⁵ : O'tmishda ko'pincha intizomiy qurol sifatida ishlatilgan yog'och tayoq, boshqa madaniyatlarda turli ma'nolarga ega - 4-bet.
6. **Oppoqqinam**⁶ : Opa, hurmat va mehr atamasi - 4-bet.
7. **Molxona**⁷ : Hayvonlarni saqlash uchun mo'ljallangan xona, odatda chorva mollari uchun - 12-bet
8. **Do'ppi**⁸ : Avra-astarli, ko'pincha qavima, pilta urilgan, tepa, kizak va jiyakdan tarkib topadigan guldor yoki gulsiz, to'garak yoki to'rtburchak shakldagi bosh kiyimi - 40-bet
9. **Narvon**⁹ : Balandlikka chiqish uchun ishlatiladigan zinapoya yog'ochdan yasalgan - 15-bet
10. **Brezent**¹⁰ : Suv o'tkazmaydigan qalin mato, yomg'irda kiyiladi - 21-bet
11. **Luchchak**¹¹ : Bolalar o'yinchoqi, ilgaklarga bog'langan taxta - 22-bet
12. **Chopiq**¹² : o'simliklarni tagini yumshatish, ularga ozuqa berib parvarish qilish - 22-bet
13. **Yoppirim-ey**¹³ : Kimningdir gapini to'xtatish uchun aytiladigan so'z yoki biror ishga qo'l urushdan oldin ishlatiladi - 30-bet
14. **Savxoz**¹⁴ : Davlatga tegishli qishloq xo'jaligi korxonasi - 31-bet
15. **Kompost**¹⁵ : Chirigan o'simlik moddalaridan tayyorlangan o'g'it - 33-bet
16. **Kompot**¹⁶ : Mevalardan tayyorlangan shirin ichimlik - 33-bet
17. **Shira**¹⁷ : O'simliklar tanasida bo'ladigan suyuqlik, namlik, Paxta kabi osimliklarni nobud qilishi ham mumkin - 35-bet
18. **Go'za**¹⁸ : Chigitdan unib chiqib, paxta hosili (tolasi) beradigan, gulxayridoshlar oilasiga mansub bir yillik madaniy o'simlik, paxta - 35-bet
19. **Tandir**¹⁹ : Non, somsa, kabob kabilarni yopib pishirish, tayyorlash uchun

¹ Xudoyberdi To'xtaboyev. Sariq devni minib. Yangi asr avlodi. 2010-yil. 4-bet.

² O'sha manba. 4-bet

³ O'sha manba. 4-bet

⁴ O'sha manba. 4-bet

⁵ O'sha manba. 4-bet

⁶ O'sha manba. 4-bet

⁷ O'sha manba. 12-bet

⁸ O'sha manba. 40-bet

⁹ O'sha manba. 15-bet

¹⁰ O'sha manba. 21-bet

¹¹ O'sha manba. 22-bet

¹² O'sha manba. 22-bet

¹³ O'sha manba. 30-bet

¹⁴ O'sha manba. 31-bet

¹⁵ O'sha manba. 33-bet

¹⁶ O'sha manba. 33-bet

¹⁷ O'sha manba. 35-bet

¹⁸ O'sha manba 35-bet

¹⁹ O'sha manba. 36-bet

loydan yasalgan qurilma - 36-bet

20. **Kosov**²⁰ : O't, olovni to'g'rilash, tortish va shu kabilar uchun ishlatiladigan yog'och yoki temir tayoq - 36-bet

21. **Bejo**²¹ : Allanechuk, bezovta holatda; besaranjom, bezovta - 37-bet

22. **Kalxoz**²² : Dehqonlarning birlashgan kooperativi - 38-bet

23. **Supa**²³ : O'tirish uchun ishlatiladigan yog'och yoki metallardan yasalgan o'rindiqlik - 38-bet

24. **Olako'z**²⁴ : Ochko'z, tamagir - 38-bet

25. **Atlas**²⁵ : Bir tomoni yaltiroq, guldor, kudunglangan mahalliy ipak milliy gazlama - 39-bet

26. **Falon**²⁶ : Shunday, shunga o'xshash - 44-bet

27. **G'aladon**²⁷ : Stol, javon va shu kabilarning narsa solib qo'yiladigan tortmasi, yashigi - 46-bet

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. *Ter-Minasova, S. G.* "Til va madaniyatdagi normalar masalasi haqida", M. V. Lomonosov nomidagi Moskva davlat universiteti, 2006 y.

2. *Timko, N. V.* "Tarjima jarayonida lingvistik va madaniy tarjimaning asosiy muammolari: ingliz, nemis va rus adabiy matnlari tarjimalari materialli asosida" rus tili Oliy attestatsiya komissiyasi mutaxassisligi bo'yicha filologiya bo'yicha dissertatsiya avtoreferati. Federatsiya 02/10/20; 2001 yil.

3. *Avtonomova, N.S.* Falsafa va filologiya / P. S. Avyunomova // Fan gumanist nazarida. M.: Prshress-Tradition, 2005 yil.

4. Quvonch-books.uz

5. Izohli lug'at

---

²⁰ O'sha manba. 36-bet

²¹ O'sha manba. 37-bet

²² O'sha manba. 38-bet

²³ O'sha manba. 38-bet

²⁴ O'sha manba. 38-bet

²⁵ O'sha manba. 39-bet

²⁶ O'sha manba. 44-bet

²⁷ O'sha manba. 46-bet